

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун
1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

Парлалга конференциязы

НАЙЫСЫЛАЛ КЫЗЫЛ ҮЛЕГЕРИН КӨРГҮЗЕР

Тыва Республиканың найысылалы Кызыл хоорайның 2012 чылга чедир социал-экономиктиг хөгжүлдээзиниң программаның төлөвилелин ажилдап кылырының таныштырылганын тураскааткан парламента конференциязын Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол республиканың массалыг информация чепсектериниң журналистерибиле дүүн, апрель 28-те, эрттирген.

«Кызыл—2012» программа төлөвилелин ажилдап кылырынга киржир өөредилге, кадык камгалал албан черлериниң төлээлери, эксперттер, Кызыл хоорайның мэриниң бирги оралакчызы Владимир Сериков, ТР-ниң өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыдының оралакчызы Уран-кыс Ондар болгаш өскелер-

нун чурттаарына, амыдыраарына бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузар, суурларны, хоорайларны ногаанчыдар, арыг-шевер, аян-шинчилиг тургузар айтырыгларны шиитпирлээр кол күүседикчи муниципалдыг тургузулгалар болур. Бистиң республиканың найысылалы Кызыл бо салдынган сорулгаларны

даа парламента конференциязынга киришкен.

ТР-ниң Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол сөс алгаш, бо чылдың март 13-те РФ-тин Чазаның хуралына Тыва Республиканың Чазаның экономикага болгаш социал адырга инвестиция төлөвилелдерин боттандырар талазыбиле бүгү эгелээшкинни колдуунда шуптузун деткээнин чугаалаан. РФ-тин Чазаның хуралының протокол шиитпирин езугаар федералдыг төптүн ямаларына бердинген даалгаларны кыска хуусаада күүседирин дааскан. Россияның Чазаның экономикасында бергедээшкиннерни ажил эртеринге таарымчалыг байдалдарны тургузар хемчеглерни ап турар. РФ-тин Чазаның протокол шиитпиринден аңгыда, бистиң республиканың энергетика комплекзиниң айтырыын шиитпирлээрибиле 17 миллиард рубльди, орук ажил-агыинга 1 млрд. ажил рубльди тускайлап бергенин Чазак Даргазы журналистерге дыңнаткан.

Программалыг документилерде тодаргай айтылган тудуглар, оруктар, бүдүрүлгелер, эмнелгелер, өөредилге албан черлери болгаш өске-даа объектилер шуптузу муниципалитеттериниң девискээринде туруп турар. Оларны чаартыр, эде кылыр, чаа дериг-херекселдербиле дериир, чугула херектиг тудугларны тудар, чурттакчы чон-

шиитпирлээринге кожуннарга бодунун мурнакчы ролун көргүзөр, чаа ажыктыг эгелээшкиннерни эгелекчи болур ужурлуг турган. Ындыг-даа болза, 2007 чылдың социал-экономиктиг хөгжүлдээзиниң түннелдерин езугаар алырга, 19 муниципалдыг тургузулгаларны аразына найысылал чеди дугаар черни ээлээн.

2012 чылга чедир Кызыл хоорайның социал-экономиктиг хөгжүлдээзиниң программаның төлөвилелин ажилдап кылыр дугайында чаа эгелээшкинни саналдап киригенин, бо дээрже найысылалды хөгжүдеринге, оон оор-хевирин чаартырынга, чуртакчы чоннун амыдырал-чуртталганын экижидеринге улуг салдарны чедирерин Шолбан Кара-оол чугаазына айтыкан. Кызыл хоорайны электри энергиязыбиле четчирибиле хандыраарын шиитпирлээри найысылалды дүрген бурунгаар хөгжүдеринге улуг рольду ойнаар, ынчангаш төлөвилелге бо айтырыгны кириерин бирги ээлчегде саналдаан. Өөредилге, эмнелге, спорт албан черлериниң, чуртталга бажынарнын тудары, эргижирээн чуртталга бажынарнын чаартыры, оруктарны кылыры эргежок чугула болуп турарын ол айтыкан. Хоорайны хөгжүдериниң программаның төлөвилелин ажилдап кылырда, чурттакчыларның

үнүн дыңнап, санал-оналын алыр, оларны төлөвилелге кириер. «Кызыл—2012» программаның төлөвилелин кончук хынамчалыг, хоорайның негелделеринге, хергелелдеринге дүүштүр кылыр, ону амыдыралга боттандырар дээрже хоорайның ам сонгудар эрге-чагыргалар удуртулгалары шудургу ажилдаар хүлээлгелиг дээрзин Чазак Даргазы чугаалаан.

«Кызыл—2012» программаның төлөвилелин ажилдап кылырынга хамаарыштыр Тыва Республиканың Улустун эмчизи А.Д. Пала, №15 лицейиниң директору С.М. Ощепкова, хоорайның мэриниң бирги оралакчызы В. Сериков, ТР-ниң өөредилге сайыдының оралакчызы У. Ондар чүве чугаалааш, боттарының тодаргай саналдарын киригенер.

Чазак Даргазындан, парламента конференциязының киржикчилеринден журналистер хей санныг айтырыгларны салган.

Шолбан Кара-оол парламента конференциязының түннелинде найысылалды хөгжүдериниң программаның төлөвилелин ажилдап кылырынга журналистерниң идепкейлиг киржирин, бо талазыбиле тайылбырын чон ортузунга калбаа-биле чорударын дилээн.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Ай-кыс Маспик-оолдун тырт-тырган чуруктары.

Төрээн школазында

ЭҢ-НЕ ЧОРГААРАНЧЫГ ӨӨРЕНИКЧИ

Бүрен-Хем школазы 1942 чылда тургустунган. Эрткен субботада школаның 65 чыл болган оюнга ону 1983 чылда алдын медальбиле дооскан доозукчу, Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.В. Кара-оол школазының эң-не чоргааранчыг өөреникчизи болуп, байырлалга киришкен.

Бо хире хар-назылыг школага кымнарны өөренимдээр дээрл, салаа баян санаары берге. Ынчалза-даа башкылар, өөреникчилер коллектив боттарының доозукчуларынга чоргаарланыр, олардан үлегер-чижек ап чоруурлар. Ужудукчулар Владимир, Павел Белекпен алышкылар, Ленин орденниң эдилекчизи, алдарлыг механизатор Василий Артна, турисчи башкы, спорт мастери Сергей Салчак дээр, кымнарны чок дээр. Ол кезээге школаның эң улуг назылыг доозукчузу Барымаа Доржу болган, ол 1942 чылда бо школага өөренип кирген.

Чазак Даргазы Ш. Кара-оол спортзалга болган байырлыг кезээге школаның юбилейин тава-рыштыр ынак башкыларынга чылыг сестерни, үе эрткен-даа болза, оларның ам-даа аныяксыг арын-шырайын көргөш өөрүп

турарын чугаалап, оларга четтиргенин илереткен. Ол бодунун өөренип чораан чылдарын сактып чугаалаарга, башкылары доостурган өөреникчизиниң дугайында чылыг сестерни чугаалап, орус дылга оон кедергей шыырак турганын, бот-хары-салгазының бедиин, моон черле бир онзагай, ханы угаан-билигиг кижиг үнер боор дээрзинге бүзүрелис улуг турган деп, хоочун башкылар демдегеп турдулар.

Бүрен-Хем ортумак школазының доозукчузу төрээн школазынга өөредилге яамызының шугуму-биле трактор бээрин аазаарга, зал динмитти-биле адыш часкап турду. Шолбан Валерьевич бодунун өмүзүзүндө школа директорунга бүдүн комплект компьютерни белекке берген.

Чазак Даргазының парламента албаны.

"ШЫН"—2008

2008 чылдың май 9-та «Хүреш» стадионунга «Шын» солунунун шаңналы дээрже национал тыва хүрештин чыл санында эртип турар чаңчыл болган маргылдаазын бо чылын Ада-чуртун Улуг дайынынга Тирилелгениң 63 чылынга тураскаадып эрттирер

Бо улуг байырлалга тураскааткан тыва хүреш маргылдаазы май 9-та «Хүреш» стадионунга эгелээрин дыңнадып тур. Аңаа республиканың болгаш найысылалдың эң шыырак мөгелери киржир.

«Шын» солунунун шаңналы дээрже тыва хүреш маргылдаазы колдуунда деткикчилерниң идепкейлиг киржилгези-биле эртип келген.

Бистиң баштайгы деткикчилеривис:

1. М-54 «Енисей» Федералдыг автоорук эргелели (начальниги С.С. Санаа).
2. ТР-ниң Арга-арыг ажил-агый агентилели (директору А.Т. Бараан).
3. ТР-ниң Хергелекчилер эвилелиниң «Бараанны мөөнү-биле садар рынок» КХЭ (директору В.К. Ооржак).
4. «Восток» КХЭ (начальниги С.В. Уюсов).
5. «Россельхозбанк» ААН-ниң Тывада девискээр салбыры (директору С.Х. Монгуш).
6. Хоочун спортчу Василий Степанович Кривдик.
7. Кызылдың экономика болгаш эрге-хоойлу техникумунун директору Д.Л. Тинмей (хуузуунда).
8. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының Агроулетпур комплекзинин, чер хамаарылгаларының, бойдус ажыглалының болгаш экология талазы-биле комитетинин даргазы — Юрий Даваевич Тит-оол (хуузуунда).
9. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының конституция-эрге-хоойлу политиказының болгаш тус чер бот-башкарылга талазы-биле комитетинин даргазының оралакчызы — Борис Кыргысович Шомбун (хуузуунда).
10. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының аграр политика болгаш бойдус ажыглалының талазы-биле комитеттин даргазының оралакчызы — Антонина Даваевна Тамба (хуузуунда).
11. РСПФА-ның Эргелелиниң башкарыкчы специалист-эксперти — Алдынай Алексеевна Саая (хуузуунда).
12. Сүт-Хөл кожун чагыргазының даргазы Макар Бавукович Донгак (хуузуунда).
13. «Саян-Техно» садының директору Р.Д. Лудуп (хуузуунда).
14. Би-Хем кожунунун Хадыч суурда хуу ажил-агыйлыг В.Н. Алдын-Херел (хуузуунда).
15. «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партияның Тывада девискээр салбырының күүсому (даргазы А.И. Очур).
16. Республиканың Хергелекчилер ниитилелдеринин эвилелиниң баштаар чери (даргазы В.Ч. Ооржак).

«Тыва Республиканың алдарлыг юризи» хүндүлүг атты Л.Д. Дамдынга тыпсырының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗАНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫ

Республиканың хамаатыларының эрге-хүлээлгелерин болгаш эрге-ажыктарын хоойлу езугаар быжыглаарына ачы-хавыязы база хей чылдарда ак сеткилдиг ажылы дээрже «Тыва Республиканың алдарлыг юризи» хүндүлүг атты Тыва Республиканың

Дээди судунун судьязы Любовь Дамбыл-ооловна Дамдынга тыпсыр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай 2008 чылдың апрель 25 №67

Чуртталга-коммунал ажил-агый реформазы

АЙТЫРЫГЛАРНЫ ШИИТПИРЛЭЭРИНГЕ БЕЛЕНИН ХЫНААН

Хамаатыларның хөй нуруузуунуң чурттаар оран-савазының байдалын экижидеринге чедиреп болур аргаларның бирээзи болза, регионнарның чуртталга-коммунал ажил-агыйын реформалаарына дуза көргүзөр федералдыг фондунуң акша-хөрөңгилериниң күсели-биле саң-хөө деткимчезин алыры болур.

Бистиң республикавыс дөрт чылдың дургузунда 530 миллион рубльди, ооң иштинде бо-ла чылын 159 миллион рубльди алырынче кордап болур эргелиг. Ол болза, хөй квартиралыг бажыңнарның капитал септелгезинге болгаш муниципалдыг тургузугнуң балансызында турар хөй каът тудугларның озал-ондактыг оран-бажыңнарындан көжүреринге көрдүнген акша-дыр.

Ынчалза-даа, шынында халас деп болур, бо акшаларны алырда муниципалдыг тургузуглар чээрби ажыг негелделерни күүседир ужурулуг. Ынчангаш 2008 чылда хөй квартиралыг бажыңнарның 5-тен эвээш эвес хуузу чурттаар оран-сава өнчү ээлериниң эштежилгелери

(эштежилгелерни) эрге-байдалдыг турар ужурулуг, 50 хуузу эргелеп-башкара компаниялар хандыра; чуртталга-коммунал ачы-дузаларының рыногунга хууда компаниялар 25-тен эвээш эвес хуу болур. Кол негелделериниң санынга тус чер бот-башкарылга органнарының элээн каш нормативтиг-эрге-хоойлу актыларын: хөй квартиралыг бажыңнар турар черлерниң аразын демдеглээрин чорудар графикти, хереглекчилерниң янзы-бүрү бөлүктөрүн ачы-дузага тарифтерни доктаадырының талазы-биле графикти, оран-бажыңның өнчү ээлериниң хуралдарының шийтирилериң хоолгаларын база ЧКА-ның реформазының амгы үчадазында муниципалдыг тургу-

зугларның бюджетинден кандыг-даа чарыгдалдарны үндүрерин негевейн турар өске-даа актыларны ажылдап кылыр болгаш оларны хүлээп алыр ужурулуг.

Ол негелделерни күүседир дээр-ле, федералдыг фондунуң акша-хөрөңгилериниң күсели-биле саң-хөө дузазын алырынга чагыгны долдурар арганы берип турар.

Республиканың Чуртталга-коммунал ажил-агый талазы-биле агентилели сөөлгү ийи ай дургузунда чурттакчы чоннуң аразында тус черниң чагыргалары база хоорайларда болгаш кожууннарда ЧКА-ның кезектери-биле тайылбыр ажылын идепкейлиг чорудуп келген.

Ук айтырыгларны Чазак Даргазының бирги оралакчызы Ш.С. Иргиттин башкарылгазы-биле хуралдарга чаңгыс эвес удаа сайгарып чугаалажып келген. Ынчалза-даа чамдык чагырга даргалары

федералдыг акша-хөрөңгилерниң дузазы-биле боттарының деви-кээриниң айтырыгларын шийтирлеп алырынга идепкейлиг эвезин көргүзүп турар.

Элчеглиг хуралды апрель 24-те база эрттирген. Аңаа ЧКА-ның агентилелиниң директорунуң оралакчызы Т.Д. Авыданың чугаалаан медээзи-биле алырга, республикада хөй квартиралыг 870 бажың бар, оларның 666-зы Кызыл хоорайда, 67-зи Хову-Аксында, Шагаан-Арыг хоорайда – 63, Ак-Довурак хоорайда 46 бажың бар. Амгы үеде эргелеп-башкара 18 компанияларны болгаш 18 эштежилгелерни тургускан.

Оон аңгыда Кызылдың чагыргазы эштежилгелерни болгаш эргелеп-башкара компанияларны тургузуп алырынга чурттакчыларны кириштирериниң, эргежок чугула документилерни белеткээр талазы-биле идепкейлиг ажылдап турарын хуралга демдеглээн. № 185 феде-

ралдыг хоойлунуң негелделерин боттандыраарына Бии-Хем (хүлээлгезин күүседип турар Г.В. Доржу), Чеди-Хөл (Н.И. Дартай-оол), Улуг-Хем (И.О. Сендин), Танды (С.Ч. Ондар), Кызыл (С.К. Ондар) кожууннарының, Ак-Довурак (М.М. Кызыл-оол), Шагаан-Арыг (Ш.К. Бойбу), Туран (М.В. Иусов) хоорайларның, Хову-Аксы (В.М. Ойду-оол), Каа-Хем (Д.М. Ооржак), Бай-Хаак (С.А. Успун) сумуларның баштыңнары чедир ажылдавайн турарын айткан.

Хуралдың протокол шийтирили-биле нормативтиг-эрге-хоойлу актыларын ажылдап кылырының хуусааларын — апрель 30-ге чедир, ЧКА-ны реформалаарына дуза көргүзөр Фондунуң күсели-биле акша-хөрөңгилерни алырынга чагыгларны — май 10-га чедир киририн, ЧКА талазы-биле агентилел түңнел чагыгны — май 15-ке чедир белеткээрин тодараткан.

Юрий СУЧКОВ.

Сибирьниң чемпионатады

Тывага олимпийжи чемпион херек

Май байырлалдарының бүдүүзүндө, эрткен дыштаныр хуннерде республика девискээринге элээн каш улуг маргылдаалар болган. Оларның эң чугулазынга болгаш хөй көрүкчүлерниң сонургалын хайныктырган маргылдаага — Пекинге бо чайын эртер олимпий оюннарының хостуг хүрешке шилилге маргылдааның бирги чадазы болур эр улус аразында Сибирь федералдыг округтуң Кызылга эрткен чемпионатын санаар апаар. Шынап-ла, апрель 25-26 хуннерде «Сүбедей» спорткомплекске эрткен чемпионатка аарыкчылар хөй болган. Ооң ажыдышкынынга ТР-ниң Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол киржи, спортчуларга чедиинкинерни күзээн.

Хевис кырынга сегиржи алышкындар кончуг чидиг байдалга эрткен. Маргыштыг байдалдар-даа тургустунуп турган. Оларны бодум ийи караам-биле чаңгыс эвес удаа көрдүм. Ынчалза-даа шийтекичлер, тренерлер ындыг айтырыгларны аразында изиг-изиг-даа болза, чөптүү-биле шийтирлеп турган.

Хостуг хүрешке Сибирьниң эң чугула бо чемпионатында ниитизи-биле 125 мөгө киришкен. Олар федералдыг округтуң барык бүгү субъектилерин төлээп келген. Эң хөй спортчуларны хостуг хүрешке тергидекчи субъектилер — Красноярск, Кемерово, Тыва, Бурятия кириштирген. Оларның аразында 15 делегей чергелиг спорт мастери, 83 спорт мастери болгаш аңаа кандидаттар бар болган. Бир делегей чемпиону 66 кг. хүрешкеш, шаңналдыг черже безин кирбээни, маргылдааның кайы хире чидиг байдалга эртип турганын херечилеп турар. Ол килге бистиң чаңгыс чер-чурттуувус, делегей чергелиг спорт мастери, Россия чемпиону Аян-оол Ондар чемпионнаан. Ийиги черни Красноярск хоорайдан мөгө Арсен Шахрудинов ээлээн. Үшкү черлерни Евгений Юршин (Иркутск облазы) биле Иван Гармаев (Бурятия) үлөшкенер.

Салыглар кылган ниити сес килдин дөртүңгө тыва мөгелер чемпионнаанын баш бурунгаар дыңнадып каайн.

Эң чиик 50 килге Ай-оол Ондар (Тыва) чемпионнаан, ийиги черни

черни алган, арткан черлерни Константин Мостепан (кайызы-даа Кемерово) биле Меңги Мортуй-оол (Тыва) ээлээннер.

Дараазында 60 килге тыва спортчуларның эң шыырактарының бирээзи — аныяктар аразында Россияның ийи дакпыр чемпиону Опан Сат бүзүрелди-биле чемпионнаан, ийиги болгаш үшкү черлерни Бурятияның төлээлери Виктор Цындымеев, Алексей Олин болгаш Виктор Банзараксаев ээлээннер.

74 килге шыырак тыва мөгелер Артыш Томбулак (Кемерово дээш) биле Андрей Монгуш (Тыва) база хүрежи турсан. Артыш баштайгы бир салыг үезинде караанга кем-

дээшкин алганын көргөн мен. Ынчалза-даа түңнел салыгга чедир хүрешкени ол. Аңаа бо деңзиге чемпион болган Джодал Тундаевти түңнел хүрешке баштайгы үелерде бүзүрелди-биле октап чоруп тургаш, сөөлүндө аңаа саннар «берипкеш», ойнадып алгаш, ийиги черге төлөптүг болду. Андрей Монгуш Бурятияның мөгези Баир

Базаров-биле үшкү черни үлөшкен.

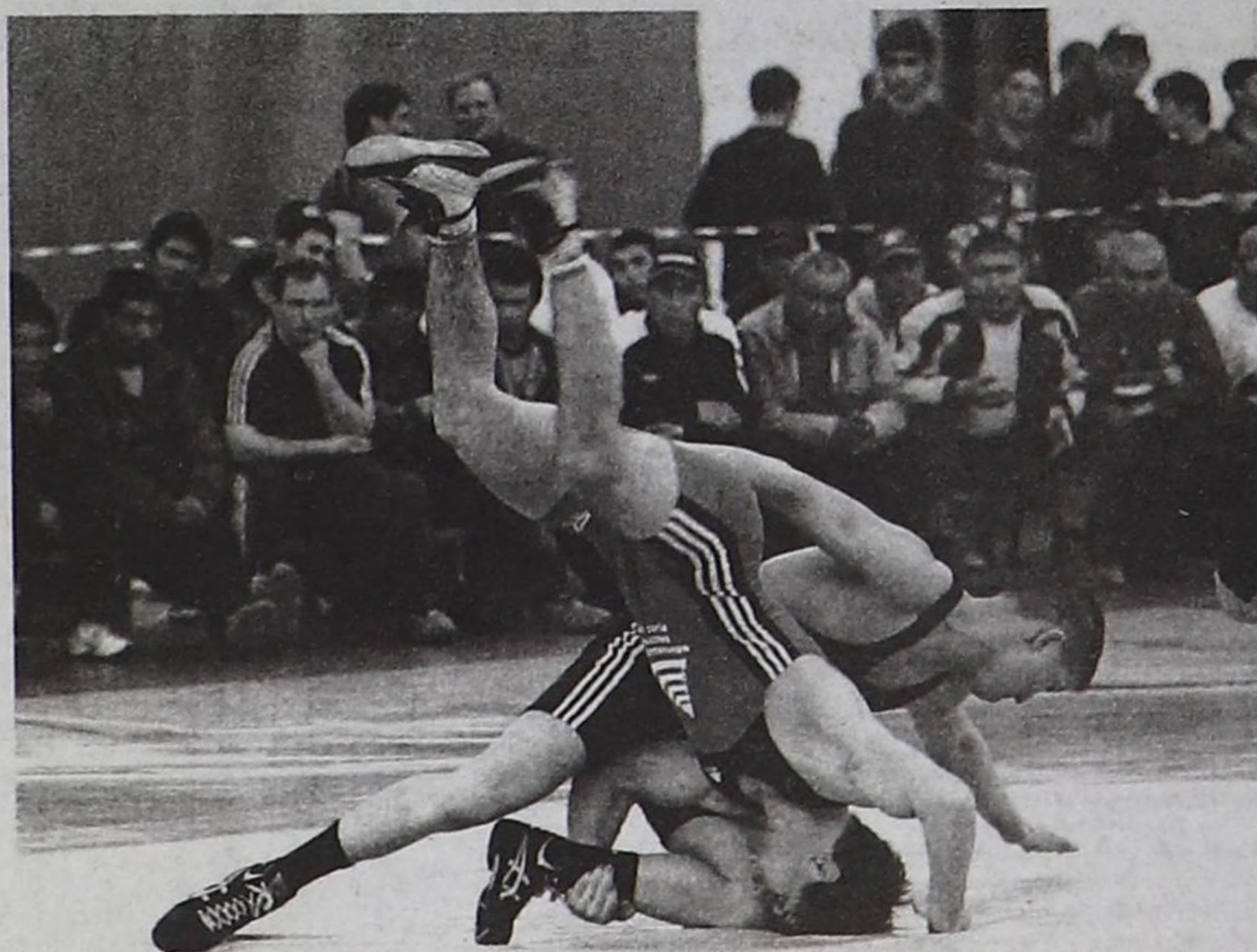
Дараазында аар деңзилерге Альберт Саритов (84 кг.), Максим Арзамасцев (96 кг.) болгаш Кирилл Готовцев (120 кг.), шупту Красноярскиден чемпион болганнар. Бо деңзилерге Айдемир Монгуш (96 килге) биле Эрес Кара-Сал (120 килге) үшкү черлерни тус-тузунда ээлээннер.

Ынчап кээрге, хостуг хүрешке Сибирь федералдыг округтуң бо чемпионатының ниити сес килиниң дөрт чиик деңзизинге тыва мөгелер, а арткан дөрт аар деңзилерге Красноярскиниң оолдары чемпионнар болган.

Маргылдаа доосту бээр, чемпионаттың хүндүлүг аалчызы, Россияның Хостуг хүреш федерациязының даргазы, педагогика эртемнериниң доктору, профессор Дмитрий Георгиевич МЕНДИАШВИЛИ «Шының» номчулалары-биле бодунуң бодаалдары-биле үлөшкен.

— Мен Сибирь федералдыг округтуң чемпионатын бедик деңгелге организастанын магадап ханмайн тур мен. Республиканың Күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентилел дыка эки белеткенген-дир. Оон ыңай мындыг эки спорт комплексти тудуп бергенинге республиканың удуртулгазынга, ылаңгыя Сергей Шойгуга өөрүп четтиргенивисти илередип тур мен. Бо-ла бүгү ажилдарны аныяк өскенге, оларның кадык-чаагай чоруу дээш кылган болгай. Шынап-ла, чүгле кадык-чаагай болгаш сагылга-ирумнуг уруг келир үеде

(Уланчызы 5-ки арында).

ХАМААТЫЛАРНЫҢ ЭРГЕЛЕРИ КАМГАЛАЛДА

Тыва Республиканың нотариус ажылдакчыларының нотариус ажылдакчызының хүнүнге болгаш нотариаттың кол Хоойлузун хүлээп алганындан бээр 15 чылынга тураскааткан хурал-семинарны республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының залында апрель 25-те болуп эрткенен солунга дыңнаткан бис.

Федералдыг бүрүткел албанының Тыва Республикада эргелелинин удуртукчу Сергей Күжүгетке бо хурал-семинарга бир дугаарында сөстү берген. 1993 чылда Россия Федерациязының нотариатының дугайында Хоойлуну хүлээп алган соонда хамаатыларның Конституция эргелерин камгалаар бо адырга реформа чаарылгалары болганын, нотариус ажылдакчыларындан негелделерни улгаттырганын, харыс-салгазын бедиткенен ол чугаалааш, чаа хоойлуга дүүштүр күрүнениң нотариус конторалары болгаш хуузунда практика-биле ажылдап турарлар боттарының хүлээлгелерин ак сеткилдиг күүседип келгенин, ажил-чорудулганың шынары экижип оарын демдеглээн. Мурнуку чылдарда чүгле күрүнениң нотариус конторалары турган болза, амгы үеде хуузунда практика-биле ажылдап турар нотариустар бар болу берген. Нотариустарның ажилын мынчаар организаастааны хамаатыларның болгаш юридиктиг албан черлеринин Конституцияда

айткан эргелерин камгалаарының айтырыгларын чедишкенин шийтирлеп турар болу берген.

Республикада күрүнениң 10 нотариус конторазы ажылдап турар, олар 2007 чылда 70 муң хире янзы-бүрү юридиктиг документиленни, актыларны бадылаан, кылган болуп турар. Кызыл хоорайның нотариус конторазы эң-не хөй документиленни кылган, оларның саны 18 муң ажыг болган. Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа кожууннарның контораларының көргүзүлгери база багай эвес болганын удуртукчу айткан, чамдык четпестерге доктааган. Тожу, Танды кожууннарның күрүнениң нотариус конторалары кылыр ужурлуг ажил-чорудулгазын чогуур негелдеге чедир күүсетпээнинден, көргүзүлгери кудулаткан, ындыг четпестерни моон соңгаар болдурбазын, хамаатыларның эргелелерин хандыраар дээш ажылды чогуур негелдеге дүүштүр тургузары чугула айтырыг деп ол санаан.

Күрүнениң нотариус контора-

ларының ажил-чорудулгазын доктаамал хынап турар, оларның юрист кадрларының билиин, мергежилни бедидери-биле өөредилгени, хурал-семинарларны эртирип турар. Федералдыг бүрүткел албанының Тыва Республикада эргелели биле республиканың Эптеширилге судтары болгаш күрүнениң нотариус контораларының ажил-чорудулгазын хандыраар агентилел аразында харылзаалыг ажылдап турар. Федералдыг бүрүткел албаны-биле республиканың нотариат палатазы аразында дугуржулгалыг, орта дүүштүр ажил-чорудулгазын бот-

тандырып турар.

Хамаатыларның болгаш юридиктиг албан черлеринин Конституцияда эргелерин камгалаарына улуг рольду ойнап турар күрүнениң нотариус контораларының, хуузунда практика-биле ажылдап турар нотариустарның ажил-чорудулгазын моон соңгаар экижидеринин айтырыгларына чугаа-зының түннелинде Сергей Күжүгет доктааган.

Тыва Республиканың нотариат палатазының президентизи Эва Доржу чүве чугаалааш, Тываның нотариус ажылдакчылары, ылаң-

гыя хуузунда практика-биле ажылдап турарлар хамаатыларның кол Хоойлуда магадылаан эргелерин камгалаар дээш канчаар ажылдап турарына доктааган. Хуузунда 8 нотариус ажылдап турар, оларның ажил-чорудулгазы берге-даа болза, чурттакчы чонга бараан болур дээн хүлээлгезин күүседир дээш шудургу ажылдап турарлар. Кызыл хоорайда хуу нотариустарның багай эвес ажилына ол доктааган. Олар 2007 чылда хамаатыларның эргелерин камгалаарына хамаажыр 31 муң ажыг янзы-бүрү юридиктиг актыларны, документиленни бадылап кылган болуп турар. Найысылалда хуузунда ажылдап турар нотариустар эки көргүзүлгери болганын ол демдеглээн. Эва Канчировна нотариус ажылдакчызының хүнүбиле чыылганнарга байыры чедиргеш, хамаатыларның эргелерин камгалаар ажилына чедишкенин, амыдыралына аас-кежини, өөрүшкүнү, быжыг кадыкшылды күзээн.

ТР-ниң нотариат палатазының президентизи Э.К. Доржу боттарының ажилын ак сеткилдиг күүседип, чонунга төлөптүг бараан болуп чоруур республиканың нотариус ажылдакчыларына мактал бижиктерни тывыскаан.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Ай-кыс Маспыс-оолдун тырттырган чургуу.

Күш-ажыл рыногунда

АЖЫЛ-ИШЧИ БОЛУР БОЛЗА...

«Шаг шаа-биле турбас, чавылдак көгү-биле турбас» деп, чон чугаалажыр. Ниитилел тургузуу өскерлерге чонун амыдырал-чуртталгазының байдалы база өскерли бээр. Элээн каш чылдар бурунгаар социалисттик ниитилел тургузуунун үзүндө чурттап туру-вуста, ажил чок кижилер барык турбаан деп болур. Харын-даа 6 ай чедир ажылдавайн турар кижилерни маңгысталчак амыдыралдыг дээш, торгаар, шиндер турган. Көдээ районнарда колхоз, совхозтарның саң-хөө байдалы эки турда, ажылдап шыдаптар кижилер бүрүзү ажилга хаара туттунган турган. Амгы байдалды алгаш көөргө, суурларда башкылар, эмчилер, каш-ла санныг удуртулга аппаратының ажилдакчылары, сайгарлыкчылар акшаны ажылдап ап турар. Артканнары ажил-агый чок.

Чуртта тургустунуп келген социал-экономика байдальды, чон ортузунда ажил чок чоруктуң көвүдээнин өөренип көргөш, РФ-тиң Чазза «Россия Федерациязына чонну ажилга хаара тударының дугайында» хоойлуну хүлээп алган (1991 чылдың апрель 19 №1031-1). Хоойлунуң 3-кү чүүлүнге үндезилээш, кожууннарның чурттакчы чонну ажилга хаара тудар төптөри ажил чок кижилерни күрүнө албан черинин учедунга тургузуп, ажил чок дээш дузаламчы акшаны төлөп берип турар. 2008 чылдың апрель 1-ге чедир төптүн учедунда 388 ажил чок хамаатылар хаара туттунган, оларның 185-и ажил чок дээш дузаламчы акшаны ап турар, а артканнарына төлөвирни 6 ай чедир түр соксаткан. Төптүн ажилдакчылары ажил чок хамаатыларга чүгле дузаламчы акша төлөп бээр-биле кызыгаарлат-тынмайн турар. Албан организа-цияларның бистерге берип турар доктаамал ажилчын олуттарже, азы түр када ажилдаар төлөвир-лиг хөй-ниити ажилдарының кириштирип турар. 2007 чылда 436 ажил чок хамаатыларны ажилче хаара туткан болгаш материалдыг деткимчени төлөп берген. 2008 чылда ажил база уламчылап турар. Сайгарып олураарга, ажил чок хамаатыларның одуруунче колдуунда эртем, мергежил чедип

албаан кижилер кирип турар. Ынчангаш ажил чок хамаатыларны төптүн мурнундан бүгү чарыгдалдарны төлөп берип тургаш, өөредилге черлери-биле керээ езугаар өөредип турар. Эрткен чылын 62 ажил чок хамааты курстарга өөренип, тускай мергежилди чедип алган. Чедип алган мергежилдерин аңгылай көргүзүргө: ВС категорияның чолаачылары — 17, суг-биле чылыдар котелдарның машинистери — 20, ЭВМ операторлары — 12, бухгалтерлер — 5, охраннык — 1, парикмахер — 1. Тыва Республиканың Чаззаның 2008 чылдың февраль 5-те №44 «2008 чылда Тыва Республикага кыска хуусаалыг курстарга ажил чок хамаатыларның санындан мергежилге белеткелге, эде белеткелге болгаш билиин бедидеринге күрүнө чагыының дугайында» доктаалына үндезилээш, 60 чылын 32 ажил чок хамаатыларны тускай мергежилдерге өөредир, 16 хамаатылар өөредилге черлеринде өөренип эгелей бергенер.

Рынок экономиказынче шилчээни-биле тывыгыр, ажил-ишчи

кижилер хуузунда бүдүрүлгелерни, садыгларны ажыдып, мал-маганын өстүрүп, тараа, ногааларын тарып, акшаны ажылдап ап, амыдыраар, чурттаар аргазын тыва берген. Эгезинде сайгарлыкчы чорукту сайзырадып эгелээн кижилерин саң-хөө байдалы быжыгып, боттарының эвээш-биче-даа болза, капиталын мөөчөп, өскээр чугаалаарга, бут кырында туруп келгенер. Кожуунда чүгле садыг четкилери безин 68 чедип турар, муңчу малчынарның санынче кирип турарлар база бар. Сайгарлыкчыларның КБК, АКХ-леринин саны өзүп турар. «Өзүлдениң точкалары» азы өскээр чугаалаарга, немелде ажилчын олуттар ажит-тынып турар апарган.

Бөрүнү буттары чөмгөргө дижир. Шала шүшпөң, ажил-агый-жы эвес кижилер ажил чоктарның одуруунче хөйү-биле кирип турар. Ийи холун хүлүй туттунуп, ийи будун кожа теп алгаш олураарга, кымнын-даа аксынче аш-чем, кармактарынче акша-төгөрик кирип келбес болгай. Хоочуннар мынча деп чугаалаар чүве: Тывага

революция сөөлүндө байларны мал-маганын хавыргаш, ядыы чонга үлөштирген. Ийи-үш чыл эрткенде, чалгаа улустун малы чудап өлгүлээн, артканнары дөгөрип чипкен, а ажил-агый-жы, кежээ кижилер малын өстүрүп, байып чоруй баргылаан.

Көдээде шалынныг, доктаамал хостуг ажилчын олуттар чүгле дээди эртемниг тускай мергежилдиг эмчилерге, даштыкы дылдар башкыларына бар. Тускай эртемниг кадрларның чедишпези-биле вакансиялар чылдан чылче дуглат-тынмайн турар. Техниктиг ажилдакчыларның: ажилчыннар, одакчылар, аштакчыларның ажилчын олуттарынче кириксеп турар күзөлдиглер 5-6 кижилер четкен. Ынчалза-даа көдээде чурттап турар кижилер черле аштавас, түрөвөс деп бодаар мен. Сөөлү үеде эскерерге, сумулар аайы-биле ядыы, эң-не ядыы деп санаттырып турар кижилеринин даңзызын тургускан турар апарган-дыр. Көдээде хостуг тарылга шөлдери четчир-дир, бажың чанында огородтар бар-дыр. Огородтарына картофель, ногаадан тарааш, шалынныг акшазы чок-даа болза, тодуг чурттап болур-ла-дыр. Чамдык бажыңнар чанында огородтарда чүгле сарыг чашпан, бок үнүштер дуй үнгөн тургулаар. Оон ыңай суурларда хөй мал-маган тудуп турар хамаатыларның малын кадаржып, хөй тараа шөлдери араттарның шөлдери суггаржып ажилдаар болза, демейле хырын тодуг болур. Мал кадаржырга, эддин чип, сүдүн ижиңтер, тараа тарыжарга, дүжүдүн-даа аптар-ла-дыр. Тарааны дээрбеге тырткаш, далган-даа, хлеб-даа быжырып чиптер. Ажилгыр, кежээ кижилер аштавас-даа, түрөвөс-даа.

Кожуунда ийи муң ажыг хамаатылар янзы-бүрү хевиринин пенсиязын, үш муң хире хамаатылар уруглар азырап олураар дээш дузаламчы акшаны, үш чүс хире кижилер ажил чок дузаламчы акшаны ап турар. Ол дээрже, Чазактың чон дээш сагыш салыыш-

кыны-дыр. Дузаламчы акшалар бирги хережелдин эргежок чугула барааннарын садып алырынга көрдүнгөн. Чамдык хамаатылар дузаламчы акшаларны шын эвес чарыгдал, ажил-төлүңгө аш-чем, идик-хеп садып бербейн, арага садып ижип турары чажыт эвес-ле болгай. Чамдык суурларда бир-ийи хүн-эзирик улус хөй боорга, чүү болуп турары ол дээрже, «пенсия-праздник» деп ойнай-сылдай харыылаар апарган.

Сүт-Хөл кожуунун чурттакчы чонну ажилга хаара тудар төвүнүн ажилдакчылары ай санында бүгү суурларны кезип, ниити даңзыда турар ажил чок хамаатыларны чыып, хоойлу-дүрүмде чаа чүүлдер-биле таныштырып турар. Дузаламчы акша алгаш, арага-лаар, хөй-ниити ажилдарындан оспаксыраар хамаатылар-биле тускай чугааларны суму чагыргаларының даргаларының киржилгези-биле чорудуп турар бис. «Россия Федерациязының чурттакчы чонну ажилга хаара тудар дугайында» федералдыг Хоойлунуң 135 дугаар чүүлүнге даңгаш, ажил чок хамаатыларны даңзыдан уштуп, дузаламчы акшазының төлөвирин үш ай чедир соксадырының хемчегелерин ап турар.

РФ-тиң Чазза ТР-ниң 2015 чылга чедир социал-экономика хөгжүлдээнин дугайында шийтирнү хүлээп алганын дыңнаан бис. Ол үеде чедир 73 муң хире чаа ажилчын олуттарны тургузары көрдүнгөн. Оон иштинде 29 муң ажилчын олуттар көдээге тургустунар. 2015 чылда республикага ажил чок чоруктуң көргүзүү (2007 чыл — 18,7 хуу) 2 хуу чедир кызырлырын санаашкыннар көргүзүп турар. Тывага демир-оруктуң тудуу эгелээри, Элегес-Аксының хөмүрдүш уургайы болгаш өске-даа бүдүрүлгелер ажыдары-биле чаа мергежилдерин тускай эртемниглерин негеттинер апаар. Ажил чок хамаатылар амдан эгелеп үениң негелдээнин дүжүр чаа мергежилдерин шийгээдиң алыры чугула.

Дамдынчап ХОВАЛЫГ.

СЕССИЯ ХУРАЛЫНЫҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРЫ

Апрель 22-де Хоойлужудулга палатазының ээлчеглиг сессиязының хуралына ниитизи-биле 35 айтырыгларны сайгарып чугаалашкаш, хүлээп алган. Хуралдың хүн чурумунга онзагай черни часкы тарылга сезонунга белеткел дугайында Чазак шагы ээлээн. Депутаттарның хөй санныг айтырыгларынга Чазак Даргазының оралакчызы Иван Чучев болгаш көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем сайыды Валентин Ендан олар харыылааннар.

Эки дүжүттүн магадылалы – шынарлыг үрезинде

дакчылары бар. Республиканың үрезин фондузун эртемденнерниң киржилгези-биле тургузары чугула» — деп, депутат саналын кириген.

Сайыттын илеткелинден мурнунда хөй чылдарда туруп келген республикадан дашкаар үрезин садып алырының дугайында айтырыг бо чылын база-ла тургустунуп турары илереп келген. Республикада бо чылын 18750 гектар шөлге тараа культураларын тарыры планнаттынып турар. Айып-тынган шөлге тарыры-биле 23,5 муң тонна негеттиниң турар. Хергелелдин чүгле 30 хире хуузу республиканың ажыл-агыйларының курлавырындан хандыртынар, артыын Красноярскиниң КХН-ниң «Агросев» фирмазын таварыштыр баш бурунгаар төлевир чокка алыр болуп дугурушкан. Бо чылын үрезин өртээниң ийи катап өскени — часкы хову ажылдарында негетинер чарыгдалдарның ниити хем-чээлинге улуг салдарлыг болган. Эрткен чылын тараа үрезининин өртээ килде 7,5 рубль турганындан бо чылын 11-15 рубль четкенин Валентин Ендан дыңнаткан.

Картофель үрезинин база «Саян» артындан садып алыры планнаттынып турар. Бо чылгы тарылга сезонун чорударында ам-даа 3896 тонна үрезин негеттиниң турар.

Хоойлужудулга палатазының Даргазының оралакчызы **Виталий Вальков** боттун үрезинин тарып өстүргөш, курлавырларының дугайында айтырыг кажан шиитпирлеттинерин сонуургаан. «Үрезин айтыры чыл санында тургустунуп-ла турар, чаа чүүл-даа чок. Соңгаартан эккелген үрезин бистиң агаар-бойдузувуска таарышпас болгаш эки дүжүт алыр арга чок бооп турар» — деп, ол бодунуң сагыш човаашкынын илереткен.

Валентин Ендан депутаттың айтырыгынга хамаарыштыр бо чылын мурнуку чылдарда шору дүжүттү ап турган беш ажыл-агыйны тодараткаш, оларның биле үрезин белеткээринин дугайында дугуржулга чардынган дээрзин дыңнаткан.

Депутат **Зоя Доржу** көдээ ажыл-агыйында эртемниң чедиш-киннери четче ажылгаттынмай турарын элдепсинип демдеглээн: «Бисте багай эвес эртем ажыл-

Валентин Ендан бо чылын бир гектар черден 12 центнер тараа дүжүдүн алыры планнаттынып турарын дыңнаткан. Мурнуку он чылдарда республиканың ажыл-агыйлары гектар шөлден 7-8 центнер дүжүттү ап турганын барымдаалаар болза, бо чылын салдыгган план улуг болуп турарын сайыт демдеглээн. Салдыгган сорулганы чедип алыр дээш тараа культураларын суггаттыг черлерге тарыры көрдүнүп турарын ол чугаалаан.

Депутат **Раиса Хайманова** Россияның Президентизинин Сибири федералдыг округунда төлээлекчизи Анатолий Квашнин чоокта чаа Тывага кээп чорааш, гектар шөлден 20 центнерден эвээш эвес дүжүттү алыр дугайында даалганы бергенин сагындыргаш, тарааның дүжүткүрүн чедип албас болза, хей черге артык күш, чарыгдал үндүрүп, черге үрезин хөөп турган ажыы бар бе дээн, айтырыгны шыңгыызы-биле тургускан.

Техниктиг хандырылга дугайында

Эң нарын айтырыгларның бирээзинге техниканың канчаар-даа аргажок эргижирээни хамааржыр. Сайыт Валентин Ендан сөөлгү 15-20 чылдар дургузунда көдээ ажыл-агый адырынга хамаарышкан техника чаарттынмаанын демдеглээн. Ол Росагролизинг компаниязының удуртулгазы-биле республикага хамаарыштыр акшаландырышкын түнүн 200 миллион рубль чедир улгаттырар дугайында дугуржулга чедип алганын чугаалаан. Ынчалза-даа бо дугуржулга чүгле республиканың мурнунда алганы лизинг чээлизи дээш 15 миллион рубль өрези дуглатынган соонда, база өске-даа төлевирлер чоруттунара, күүсетинер. Сайыттын айтып турары ышкаш республиканың ажыл-агыйлары ук өрелерни төлээр аргазы чок болур болза, лизинг чээлизи езугаар техника садып алыр арга турар, турбазы билдинмес.

Банк чээлизи чогуу кым ап болурул?

Депутат Борис Балчий-оол куш фабриказын катап тургузарынга чээли акшазы алдыгган бе дээрзин айтырган. Иван Чучев «Россельхозбанкиның» удуртулгазы-биле дугуржулга чедип алдынмай турарын дыңнаткан — депутаттарның деткимчези-биле бюджет магадылалын бараалгатканын банкының удуртулгазы бүзүрелдиг деп көрбөй турары элдепиг.

Илеткелчилер Москвада сургакчылап турар ТР-ниң Чазаның Даргазының оралакчызы Сергей Тен бо айтырыг талазы-биле ажылдап турар болгаш чоокку үеде чээлини бериптери чогуучалыг деп, депутаттарны бүзүредип чугаалаан.

Чазак безин мынча үр үениң дургузунда бюджет магадылалдыг чээлини ап чадап турда, бөдүүн көдээ ишчилерниң чээли алыр дээш кандыг бергелерге таваржып турарын чүгле даап бодап болур ышкажыл.

Көдээниң сайзыралы – республиканың ниити сайзыралының магадылалы

Чазак шагының ажылын түңнөп тура, Хоойлужудулга палатазының Даргазы Василий Оюн ниитизи-биле көдээ ажыл-агый адырының сайзыралыга хамаарыштыр бодаалын илереткен. Ол көдээ ажыл-агыйның айтырыгларын дем-биле шиитпирлээринче Чазактың төлээлерин кыйгырган:

— Үрезин белеткээринге тускай ажыл-агыйларны тодаратканы эки-дир. Олар келир чылын чазын өскээртен үрезин сатпас кылдыр түңнелдиг ажылдаар ужурул. Ону чедип алырда, ук ажыл-агыйларны бүгү талаалы-биле деткиир херек — келир часка чедир черле бодувустун үрезинивисти алыр дээш ажылдаалынар, херек болза, инвестиция программазын-даа болза эде көрүп болгай. Бо ажыл-агыйларны техника-биле хандыраалынар, шынарлыг үрезин фондузун өстүреринге херек эң эки үрезин материалын садып алылынар, эртемниң чедишкиннерин бо ажылга база ажылгаары чугула. Көдээ ажыл-агыйыны чогуур денелге чедир сайзырадып алыр болзувусса, республика ниитизи-биле хөгжүүр.

Мен бодум совхоз директорлап чораан, агроном мергежилдиг болганымда, көдээ ажыл-агыйны эки билер мен. Алтайга болган көдээ ажыл-агый техниказының делгелгезинге чаа техниканың янзы-бүрү хевирлерин делгээниң көрдүм. Бистиң ажыл-агыйлары-выс техниктиг хандырылга талазы-биле эрткен чүс чылдың деңгелинде артып калган-дыр. Техниканың чаартылгазы чокта, инновация технологияларының, эртемниң чедишкиннеринин ажылгалы чокта үениң деңгелин езугаар сайзыраары болдунмас дээрзин угаап билири чугула. Ынчангаш чүгле тарылга адырынга эвес, а мал ажылынга база уксаажылдыг ажылын чорудар ажыл-агыйларны тодараткаш, сорулгалыг

ажылды чорудаалынар. Боттарыныстың шыдалдыг сайгарлыкчыларыныстың сонуургалын канчаар оттуруп, көдээни деткииринче хаара тударын сумележилинер. Бир чыл бурунгаар көдээни сайзырадыр дугайында салган сорулгавысты черле эчизинге чедирээлинер. Көдээниң чурттакчыларынга ажылдаар, сайзыраар арганы бээр ужурул бис.

Василий Оюн залга олурган Чазак Даргазының оралакчылары Анатолий Дамба-Хууракты, Иван Чучевти, сайыт Валентин Енданны Чазак шагының түңнелин үндүрүп, санал-хемчеглерни тургузарынга киржиринче, боттарының саналдарын кириеринче кыйгырган.

Василий Оюн Чазактың болгаш

Чаа административтиг кодекстин төлөвилели ажылдап кылдыгган

Сессия хуралына Хоойлужудулга палатазының Ниитилелдин айыыл чок чорунун айтырыгларының талазы-биле комитетинин ажылдап кылганы Административтиг кодексти бирги номчулгада хүлээп алган. Кодексте моон мурнунда аңгы-аңгы хоойлуларга айыптыг турган административтиг харыысалга дугайында чүүлдерни чаңгыс черге чыгганындан аңгыда мынчага кандыг-даа харыысалга көрдүмдөөн чурум хажыдышкыннары дээш торгаал хемчеглери кирип турар.

Ынчалдыр Кодексте кижиниң ниити билиг чедип алыр эргезин хажытканы дээш, халас эмнер-биле хандыраарының чурумун хажытканы дээш, фейерверктер организастаарының чурумун хажытканы дээш, хөй-ниити черлеринге төлге салганы дээш административтиг хемчег онаары көрдүнгөн.

Кодекс хүлээп алдыгган соонда айыыл байдалын тургузуп болгу дег дериг-херекселдер, айыылдыг бүдүмелдер ажылдап турар организацияларның талазындан айыыл чок чорук органның дөңдөйдүг кылбааны дээш оларның удуртукчуларын торгаалга онаап болур. Оон аңгыда асфальтыже бетон төккени дээш, оруктарның, светофорларның байдалын чогуур деңгелге хайгаараары турары дээш торгаал онаап болур.

Оон аңгыда күрүне атрибутказын, азы Тываның тугун, сүлдезин тускай чөпшээрел чокка ажылгааны дээш база өске-даа чурум хажыдышкыннары дээш административтиг херекти оттурарын ийиги номчулгада сайгарылдаже шилчээн чаа Кодекс төлөвилелинде айтылган.

Хоругдалдан хосталган кижилерни ажылга хаара тудар болза, херек үүлгедиглери эвээжээр

«Социал камгалалы кошкак хамаатыларга ажылчы олуттар аңгылаарының дугайында» Тыва Республиканың хоойлузунга өскерилгелер киригени-биле хоругдалдан хосталып үнген кижилерге база организацияларның ниити ажылчы олуттарының үш хуузон бараалгадырын хоойлу езугаар магадылаан.

Моон мурнунда ажылга тургустунуп ап болурунун онзагай аргаларын инвалидтер, ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уруглар, өскүс уруглар ажылгаар эргелиг турган. Хоругдалдан хосталган кижилерни ажылга хаара тударынче угланган бо хоойлуну депутаттар ол кижилерниң катап херек үүлгедир чорун болдурбас, амыдыралга тургустунуп алырынга дуза кадар сорулга-биле ажылдап кылган.

Мурнуу микрорайонга тудуг чорударында чээли

Хоойлужудулга палатазының депутаттары Тыва Республиканың Чазаның «Ипотечалыг тудугга чээли бээринин агентилелинге» 75 млн. рубль түнүг чээли алырынга бюджет магадылалын бараалгадырының дугайында саналын деткээн. Банк чээлизи Кызылдың мурнуу микрорайонунга чуртталга бажыңнарын тударында негетинер коммунал четкилеринин тудуун чорударында чарыгдары планнаттынып турар.

Бо хүннерде тудуг чорудары-биле көрдүнгөн девискээрде коммуналдыг инфраструктураның тудуунун ажылдары эгелей берген.

ХООЙЛУЖУДУЛГА ПАЛАТАЗЫНЫҢ ПАРЛАЛГА АЛБАНЫ БЕЛЕТКЭЭН.

Тывага олимпийжи чемпион херек

(Төңүзү. Эгези 2-ги арында).

чурттуң төлөпиг хамаатызы болур. Чуртту база чүгле кадык кижилерни спорт кижизидип турар, а шыырак спортчулар чурттуң алдар-адын көдүрер. Ынчангаш шыырак спортчуларны кижизидери – күрүнениң сорулгасы.

Черле ынчаш, күрүне спортчуларның мурнунда улуг сорулгаларны салган. Ылаңгыя бо олимпийжи чылда. Чамдык чурттарның политиктериниң, көскү ажилдакчыларының бо чылгы олимпий оюнна-

рын бойкоттаар дугайында чугаазын деткивейн турар мен. Спортту мурнунда чылдарда ышкаш, политика-биле холбаан ажыы чок.

Хостуг хүреш Тыва Республикада нептеренгей деп чүвени билер мен. Тывалар национал хүрежинге, хостуг хүрешке, сумога улуг чедишкннерлиг. Маңаа Чечен-оол Монгуштун, Аян-оол Ондарның дээш, өскелерниң-даа аттарын адаарга-ла четтир. Тывага ам олимпийжи чемпион херек. Ону боттандыраарда, аңаа таарымчалыг байдалды тургузар алаар. Республикада бо талазы-биле ажилдар-

ның чоруп турары эки-дир.

Маңаа, Кызылга, делегей чергелиг маргылдааларны эрттирип болурунун аргазы тургустунган. Ону организастаар болза эки. Харын-даа Европа болгаш делегей чемпионаттарын-даа эрттирип болгай. Сактыр-дыр силер бе, он ий чыл бурунгаар Кызылга хостуг хүрешке Россияның чемпионаты болуп эрткен. Ол хостуг хүрештин төөгүзүнде бо хүннерге чедир Россияның эң эки организастатынган чемпионаты болуп арткан.

Хостуг хүрешке Сибирь федералдыг округтун бо чемпионатын

эрттирип турарына хамаарыштыр үстүнде кыска чугааладым. Ол тулган эки-дир. Спортчуларның аш-чеминиң, удуур-чыдарының айтырылганы кончуг эки шиитпирлеттинген. Күзээр-даа болза, кижилер кадалыр чүве чок-тур.

Бо дээрже, делегейде хостуг хүреш талазы-биле билдингир мастерниң маргылдаага хамаарыштыр үнелели-дир. Ону чедип алыры ындыг амыр эвес. Дмитрий Георгиевич Мендишвили бодунун назынында, а ол 75 харлыг, чурт болгаш делегей чергелиг чүс-чүс улуг маргылдааларны көрүп, а чамдыктарын харын-даа боду организастап турган, ынчангаш, шынап-ла, оон бедик үнелелин алыры улуг мактал.

Хостуг хүрешке Сибирь федералдыг округтун бо чылгы чемпионатына, шаңналдыг черлерниң эдилекчилеринге ээлээн черлериниң аайы-биле алдын,

мөңгүн болгаш хүлер медальдарны, дипломнарны болгаш хөйсанның өртектег белектерни тывыскаан. Мөгелерни белеткээн тренерлерге база өртектег белектерни ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт талазы-биле агентилелинин мурнундан сөңнээн.

Бо чемпионат доостуру билек, бүгү мөгелер, тренер-биле Россияның Хостуг хүреш федерациясында килдис эргелекчизи Шамиль Закирович Невредитов (Москва хоорай) чөвүлел хурал эрттиргеш, Кызылга эрткен маргылдааның 7 федералдыг округтар аразында эң бедик деңгелге эрткенин демдеглээш, чурттуң Санкт-Петербург хоорайга эртер бо чылгы чемпионатына чүгле шаңналдыг черлерни алган мөгелерни даңзы-биле кириштирерин дыңнаткаш, Сибирьниң мөгелеринге эки белеткенирин күзээн.

Кикбоксинг

Эштериниң чырык адынга тураскааткан

Ол-ла дыштаныр хүннерде, апрель 25-27-де, Кызылда «Херел» спортзалга кикбоксингге база бир улуг маргылдаа болуп эрткен. Тываның Кикбоксинг федерациязы (президентизи В.М. Бартына-Сады) бо маргылдааны ТР-ниң Иштики херектер яамызының тускай ОМОН болгаш ОМОН отрядтарының Соңгу-Кавказ регионга конституучу корум-чурум тудуп турган үелеринде амытынындан чарылган 12 дайынчы оолдарның чырык аттарынга тураскаадып эрттирген.

«Херел» спортзалдың ханаларында республикадан Чечен дайынына чок болган оолдарның чуруктарын, ОМОН болгаш ОМОН отрядтарының ол республикага сургакчылаашкыннарының дугайында хана солуннарны көскү кылдыр аскаан. Оон бо дайынга чок апарган оолдарның аттарын номчуп болур турган, а ол дээрже, Мерген Мумбалдай, Мөңгүн-оол Чула, Эдуард Балчий-оол, Вячеслав Донгак, Салим Канчыыр-оол, Дмитрий Субботкин, Евгений Берлов, Мөңгүн-оол Бора-Тараа, Петр Севек, Николай Шипицын, Анатолий Федоров болгаш Аяс Кызанмай олар-дыр.

Ыдыктыг даңгыракка болгаш чок болган эш-өөрүн кезээде ут-

пайн сактып чоруурунун дугайында сөстөринге ээ болган шынчы чорукту херечилээн бо бирги маргылдааның байырлыг ажыдышкынына ТР-ниң Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол, ТР-ниң Хоойлужудулга палатазының депутаттары: хөй-ниитиниң айыыл чорунун талазы-биле комитеттин даргазы Виталий Бартына-Сады (кол организакчының бирээзи), боксун хоочуну Тарас Таржа, ТР-ниң өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыдының оралакчызы Уран-кыс Ондар, ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт агентилелинин директору Мерген Ооржак, Чечен Республикага корум-чурум тудуп тургаш, амытынындан чарылган оолдарның өг-

бүлелериниң кежигүннери, уругдары хүндүлүг аалчылар болуп кирип, спортчуларга чедишкннерни күзээннер.

Маргылдааның эрттирикчилери ТР-ниң ОМОН болгаш ОМОН отрядтарының дайынчылары чок болган эш-өөрүнүн чоок кижилеринге өртектег белектерни, чечектерни сунган.

Маргылдаа канчаар-даа аажок чидиг демиселге эртер деп чүвени оон киржикчилери херечилеп турган. Чүге дизе, оларның аразында кикбоксингге республика, Сибирь федералдыг округтун чемпионнарындан аңгыда, чурттуң, Европаның болгаш делегейниң чемпионнары безин бар болган. Оолдар 10 аңгы килге күжүн шенешкеннер.

Үш хүн иштинде үргүлчүлээн маргылдааның түннелинде, боттарының килдеринге Мерген Сергек (48 кг.), Мерген Адыг-оол (51 кг.), Айдың-оол Иргит (54 кг.), Чингис Салчак (57 кг.), Александр Сат (60 кг.), Сергей Оюн (63,5 кг.), Эчис Сарыглар (67 кг.), Мөңгүн Иргит (71 кг.), Радион Хертек (75 кг.) болгаш Мерген Монгуш (81 кг.) олар чемпионнааннар. Оларга болгаш өске-даа шаңналдыг черлерни алган кикбоксерларга маргылдааның медальдарын, дипломнарны болгаш өртектег белектерни тывыскаан.

ТР-ниң Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол маргылдааны хаап турда база киришкеш, Чечен

дайынына чок апарган эштерин ТР-ниң Иштики херектер яамызында тускай отрядтарда эштери утпайн турарын үнелеп чугаалааш, оларга тураскааткан маргылдаа эки эрткенин демдеглээн. Чазак Даргазы бодунун тускай өртектег шаңналдарын база тывыскаан. «Эң эки техника» деп шаңналга маргылдааның эң аныяк, 17 харлыг киржикчизи Буян Дапыйан, «Эң эки кикбоксер» деп шаңналга Чингис Салчак, «Тиилелгеже чүткүл» деп шаңналга Денис Коржавин болгаш «Эң эки судья» деп шаңналга

Оолак Сат төлөпиг болган.

Бо маргылдааның тиилекчилери болган оолдардан Айдың-оол Иргит биле Чингис Салчак, оларның база бир эжи Кертик-оол Саая кикбокска Россияның чыынды командалының кежигүннери болгаш, май айда Кипрде Ларнака хоорайга эртер делегей кубогунга кирип деп турар. Маргылдааның киржикчилери бо оолдарга чедишкннерни күзээн.

Маргылдааның сөөлгү хүнүнде Д.Г. Мендишвили база хүндүлүг аалчы болуп киришкеш, маргылдааның киржикчилеринге байыр чедирип чүве чугаалаан. Дмитрий Георгиевич оолдарның аразында эрткен чидиг демиселдер аңаа таарышканын, мындыг спортка күш болгаш дидим чорук тиилээрин демдеглээн.

Маргылдааны хаап турда, Грозный хоорайның комендантызының ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш.В. Кара-оолду «Шылгараңгай чорук дээш» медаль-биле, а иштики херектерниң ажилдакчызы чораан, бо хүннерде ТР-ниң Чазаның Даргазының протокол албанының начальниги О.В. Ондарны «Соңгу Кавказка дайынчы хөдөлүшкннерниң киржикчизи» деп медаль-биле шаңнаар дугайында айтышкыннарын маргылдааның эрттирикчизи номчуурга, ТР-ниң Хоойлужудулга палатазында комитет даргазы В.М. Бартына-Сады Ш.В. Кара-оол биле О.В. Ондарның хөректеринге кадап берген.

Юрий КӨК-ООЛ.

Маргылдаадан чуруктарны Ай-кыс МАСПЫК-ООЛ, Василий БАЛЧИЙ-ООЛ тырттырган.

СУРГУУЛДАР — ЧОГААДЫКЧЫ ДИЛЭЭШКИНДЕ

Уран чүүл

Кызылдың А.Б.Чыргал-оол аттыг уран чүүл училищезиниң сургуулдары болгаш башкылары апрель 23-те «Культурлуг салгал болгаш XXI чүс чылдың аныяктары» деп эртем-практиктиг конференцияны организастан эрттирген.

Он дөрт студент он-он минута иштинде янзы-бүрү темаларга илеткелдерни кылган. Оларның аразындан «Максим Дакпайның хөөмейинде өгбелеривистиң үнү» (Олча Сарыглар), «Тываның кызыгаар отрядының үрер хөгжүм

оркестриниң төөгүзү» (Орлан Дары-Сүрүн), «Чаңгы-Хая» ансамблиниң тургустунганының төөгүзү» (Майя Ахпашева), «Хөөмейжи Андрей Опейниң чогаадыкчы портрети» (Аясмаа Опей) болгаш «Композитор Кара-Кат

Аясмаа Опей.

Ооржактың чогаадыкчы портрети» (Томас Монгуш) деп илеткелдер улуг сонургалды болдурган. Онзалап демдеглезе чогуур чүүл чүл дээрге, студентилер белем материалдар ажыглавайн, боттары дилээшкннерни кылып, бодунун темазынга хамаарыштыр хөй-хөй кижилер-биле ужуражып, төөгүнү өөренип, боттарының түннелдерин кылып

турары. Үстүндө адаттыг илеткелдерге хамаарыштыр тускай литература чок болганындан, сургуулдар чогаадыкчы дилээшкнни кылганы чугаажок. Илеткелдерин студентилер ханы уткалыг стендилер, делгелгелер, фото-чуруктар-биле немеп ап турары оларның ажылының утка-шынарын улам бедидип турар. Конференцияның киржикчилериниң немелде айтырыгларынга база студентилер төлептиг харыыны берип, илеткел кылып турар темазын эки билирин

бадыткаан. Мындыг эртем-практиктиг конференциялар келир үениң тускай эртемниглеринге чугула дээрзи билдингир, ынчангаш училищениң администрациязы мындыг ажылды моон сонгаар-даа уламчылаар сорулгалыг. А «Шын» солун база сургуулдарны деткип, эң-не дээр илеткелдерни бодунун арнынга парлаар.

Бистиң корр.

ЧУРУКТА: Конференция үези. Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруу.

Каган болуп хааннай бергеш, төнер четкен
Яды чонну бөле хавырып, чыып кагдым.

Яды-түрүү чондан чонну бай кылдым.
Азарганчыг эвээш чонну бай кылдым.

(Күлтегинге тураскааткан даш көжээден бижимел).

«КҮЛҮК-ТАЖЫНЫ» КАТАП НОМЧААШ...

Оон бээр ийи чыл эрте берген боор. Тываның Улустуң чогаалчызы Екатерина Танованың «Күлүк-Тажы» деп эпостуг шүлүглели «Шын» солунуң элээн каш номерлеринге улай-улай үнген чүве. Ол шүлүглел номчукчуларның улуг сонургалын хаара туду бергенин эскерип каан мен. Кайы-бир номчукчу ол шүлүглелди парлаан солуну садып ап четтикпейн барган болгаш өскезинден айтырып ап турганын-даа көргөн мен. Ол номчукчулар колдуунда пенсионерлер болур чораан. Мен база шүлүглелди дыка сонургадым. Оон дугайында бодунуң саналоналымны солунга бижиксэнимни авторга чугаалаарымга, ол мынча дээн: «Чүү ынчап турар сен ону, ном кылдыр үнүп кээрге, көргөй сен аан». Удабайн ук чогаал, шынап-ла, ном кылдыр парлаттынып үнүп келген. Ону чогаалчы Кызыл хоорайның мэриязының дузалааны-биле үндүрүп алган болду. Хоорайның хүндүлүг хамаатызынга мэрияның көргүскен ачыбуяны-дыр.

Ном улуг эвес, шевергин парлаттыгач, чурук каасталганын Ничын Шалык бедик утка-шынарлыг кылдыр чураан. Номун автор меңээз белекке берди. Ында мени сонургадыр айтырыглар хөй болган. Шүлүглелдин одуруг аайы-биле утказын орус дылче очулдурганы дыка таарымчалыг, ону кайы-даа дылче очулдуруп болур дээрзин эскердим.

Чаа, солун чогаал дугайында чогаал сайгарыкчылары – критиктер шимээргеп үнер боор деп бодаан мен. Шагда ындыг чүве, бир чаа ном азы ши үнген болза, оон дугайында солунга ыяап-ла бир материал парлаттынар. Бо удаада чаа чогаал дугайында критиктерден кым-даа сөс сөглөведилер. Олар ону номчуваан-даа бооп чадаваз. Бөдүүн номчукчу-ла чырыкче үнген чогаалдарны эрттирбейн, номчук-ла турарлар. Номчук-

чунуң сеткил-хөөнүн, үзел-бодалын хевирлээринге, чогаалдын утка-шынарын тайылбырлап, үнелээринге критиктиң сөзү черле херектиг ийин.

Бир-ле хүн чогаалчының бажыңыга чеде берген мен. Хөөрежи олурувуста, эжик соктай-дыр. Назы-хары дөгү берген-даа бол, чиик-сергээ кончук херээжен кижичазык-чаагай хүлүмзүрүп, мени дилешпишаан чугаалады:

— Аа богда, силерниң бажыңыңарны арай деп тып алдым, ыраккы Каа-Хемден келдим. «Шын» солундан силерниң чогаалыңарны номчук тургаш, ийи номерин эрттирип алгаш, дыка-ла хомудаан мен. Телевизордан ол чогаал ном кылдыр парлаттына бергенин дыңнааш, ном садыыңга четтим, ында чок болду. Ном үндүрер черге бардым. «Ол номну бис үндүрбээн бис, бистиң ном садыыңга ол келбээн» дээр болду. «Улуг-Хем» сеткүүлүнүң ажылдакчыларындан айтыра бээримге, силерниң адресинерни чигеглей айтып бээрге, мынчап тояп чорууром бо-дур ийин.

Чогаалын сураглап, номчуксап чораан номчукчузунга автор номун белекке берди. «Соңгаар өөренип турар уруум бар аңаа бир номну, оон турк эжи уруг бар аңаа база бир – ам-даа ийи ном хереглеп чор мен, өрте-үнезин төлээр мен» — деп турда-ла, чогаалчы ийи номга база катап холунуң үжүүн салгаш, белекке берди. Амыраан номчукчу өөрүп четтиргенин илере-кетеш, чорупкан соонда, стол кырындан 150 рубль тып алдымыс. «Ол канчаары ол дээр сен, белекке берип тур мен дээрге-даа» деп, чогаалчымы элдепсинип менче көрдү.

Чогаалчылар боттарының чырыкче үндүрүп алган номнарын боттары садып-саарар апарган. Садыг-саарылга кылып билбес чогаалчыларга ол дыка эпчок байдалды тургузуп турар. Екате-

рина Түктүг-ооловна парладып алган номнарын колдуунда эш-өөрүңге, ужуражылгалар үезинде чалааннарга, номчукчуларга үлөп бээр кижичи. Мен оон «Күлүк-Тажы» деп номун элээн кашты алгаш, ажылдап турар школамга суртаалдап тарайдыр бодап алдым. Авторга дузалаар бодааным ол-дур ийин. Өөреникчилерге шүлүглелдин утказын таныштырып, чамдык эгелерин номчук бээримге, аажок сонургаан. Ада-иелеринден алган ачкаларын немеп, чыып тургаш, чамдыктары саткылап-даа алды. А күжүр башкыларның карманнарынга үргүлчү артык акша чоруур эвес, келир шалыңга чедир чээп алдаа турдулар. Бир элээн шыырак балдырлыг башкы номну ол-бо ашкылап, аңдара-дүндере туткулааш, «Че-че, мынча хөй шүлүктү кым номчук олурар чүвөл» дээш, дедир салып кагды. Ындыг-даа ыйнаан, чогаалга, уран чүүлге кижичи бүрүзү-ле хандыкшып чорбас болгай. Ылаңгы бо нарын үеде кижилерни чүгле материалдыг байдал дүвүредип чоруур апарган. Ынчалза-даа «чүгле хлеб-биле тодуг болбас» дээрзин бурунгу философтар безин демдегеп чораан болгай. Сагыш-сеткил культуразы кижиге ижер, чир аш-чем, тынар агаар-биле дөмей херек дээрзин амыдырал бадыткап турар. Аныяк салгалыысты ынчалдыр кижизидип-даа турар бис.

Мен школада журналистика бөлгүмүн удуртуп турар мен. «Күлүк-Тажыны» номчааш, ол дугайында өөреникчилерим-биле чугаалаштымыс. Сайгарылга кылырын-даа оралдаштымыс. Шүлүглелдин кол утказын, кол маадырының овор-хевирин, найрал, ынакшыл, чаа-дайын канчап өөскүй бээрин, оор-сук айтырыын өөреникчилерим шаа-биле тайылбырлаарын оралдаштылар.

Аңа баштай чырык черге Амыылглар тыптып турда, Медерелдиг кижичи база

Мээзин улам сайзырадып, Ажыл кылыр эвин тыпкаш, Бурган чаяап, бүдүрүп каан Бузуттуг бо делегейге Дөрт-ле чылын тайбың турган Төөгүчүлөр ынчаар санаан...

Чер кырынга кижилер аразынга дайын-чаа, чөрүлдээлдер үзүксаксаал чок түрүп келген. Ол дайын-чааны узуткап, канчап тайбың чаагай чурттап болурунун айтырыгларын кижичи төрөлгөтен кезээде мурнунга салып келген. Бистиң бурунгуларыыс база-ла бо айтырыгга харыы тыварын оралдажып чораан. Ындыг маадырларның бирээзи бурунгу түрк каганаттын шыларангай шериг баштыңчызы Күл-Тегин чанчын болур. Шүлүглелдин кол маадыры Күлүк-Тажының (бир мөзүлүш) прототиви ол. Чогаалчы ол маадырның овор-хевирин оон төрүттүнген хүнүнден эгелээш, сөөлгү тыныжыңга чедир чуруп көргүскен. Кижичи төрөлгөтенниң кайы-даа үезинде чаагай сеткилди, чырык угаангыг кижилер-даа, бак ералыг оор-сук, кем-херек үүлгедип, улус халактадып чоруур кижилер-даа тургулаан. Кайы-даа үеде чон бак ералыг кижилер-биле демисежи чораан.

«Күлүк-Тажы» деп эпостуг шүлүглелдин кол идеялыг утказы бистиң бөгүнгү-даа амыдырал-чуртталгавыстың утказы-биле дүгжүп турар. Ылаңгы төлептиг аныяк салгалдың кижизидилгези, кижилер аразында найырал, арыг чараш ынакшыл бөгүнгү-даа чугула айтырыглар болуп артпышаан.

Чогаалчының бо ному эвээш тираж-биле үнгениндан дораан тарай берген, оон бодунуң библиотеканында безин артпаан чыгы. Ынчангаш бо номга хамаарыштыр бодунуң бодалымны номчукчулар-биле үлежир бо-дааш, бо чүүлү делгереңгейи-биле бижидим.

Раиса ЯНДАРА,
журналист.

НОМНАРДАН БИЛИП АЛЫР

Будда бурганның тиелелгезиниң тураскаалының таваа бистиң ак-көк Тывавыска турары эгээр-тинмес улуг өөрүшкү-дүр. Тыва чон шаандан тура кайгамчыктыг чүдүлгелиг деп, эртем номда бижип турар болгай. «Будда бурганның өөредилгезин» чырыткылыг XIV Далай-Лама, IX Богда-Кегээн, Джалма Тинлей башкыларның болгаш тибет, тыва башкыларывыстың номчаан лекциялары, чырыкче үндүрген номнарын номчук, шингээди чоруурувус дээш аажок өөрүп чоруур мен. Республиканың найысылалында сарыг шажын культуразының библиотеказы барын чамдык чүдүкчүлөр билбес боор. Ында тибет чоннун амыдыралын, чырыткылыг XIV Далай-Ламаның дугайында, Моолдун, Тибеттин, Калмыкияның чүдүкчү чонунуң дугайында кинолар, дискилер, тарина кассеталарының барын чүдүлгелиг чонга чугаалаксап, дамчыдыксап тур мен. **Ол библиоте-текиннн адреси:** Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «в», Маш-завод, 4 дугаар каът. База ол ыш-каш бажыңыңарда артык ном бар болза, бээр болза артык эвес деп бодаар мен.

Бистер, тывалар, бергелеривис дугайында каяа-даа барып диленир чоруурувус ыядыңгыг деп санаар мен, чүге дээрге силер бо библиотекага келгеш, тибет чоннун амыдыралының дугайында таныжып көөр болзунарза, ынчан амыдыралче көрүжүңер өскерли бээр. Тибет башкылар чурту дээш кайы хире сагыжы аарып чоруурун чүгле бо номнардан билип алыр силер.

Будда бурганның тураскаалының тиелелгезин чедип алганынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазынга, удурткучуларынга, чырыткылыг Далай-Лама, Камбы-лама эргелелинге, сарыг шажын хүрээзиниң лама-башкыларынга, улус чоннуң караан чырыдар библиотекка «Энерелге» бисче ээ көрүнү мындыг ужу-дузалыг тураскаалды кылып эгелээнинге тыва чоннуң мурнундан өөрүп четтиргенивисти илередиксээр кижичи-дир мен.

Фатима БААНАЙ.

Кызыл хоорай.

БҮЗҮРЕЛДИГ БҮДЕГЕЧИ ДАРГАМ

1985 чылдың декабрь айның 18-тин хүнү. Өвүрүн район советинин депутаттары мени кожуунун саң-хөө килдизинин эргелекчизинин эрге-дужаалыга чаңгыс үн-биле бадылааннар.

Чаа эрге-дужаалга бир неделя ажилдап чорумда, декабрь 24-те Саң-хөө яамызының коллегия хуралынче мени келдиртипкен. Ол үеде саң-хөө сайыды Бүдегечи Конзулакович Бүдегечиев турган чүве. Хуралды даргалап эрттирип турган сайыт бо айтырыг талазы-биле ийи кожуунун төлээлерин дыңнаан соонда, мени кыйгыртты.

— Чээ, ажилдап эгелээш, өреширени дедир эгидер, төлөдир талазы-биле кандыг ажилдар чорутунар? — дей-дир. Туруп келгеш, залда олурган улусту эргилдир көргөш:

— Мен чаа-ла ажилдап эгелээн болгаш амдызында өреширелиг улус-биле чугаалажып четтикпедим. Өреширелиг хамаатыларның даңзын көрүп, кымның кайда чурттап, чүнү кылып турарын тодарадып, килдизин ажилдакчылары-биле сайгарып чугааны кылган мен. Ам моон сонгаар тодаргай хемчеглерни ап, ажилдап эгелээр мен — деп, чүвенин шынын чугааладым.

Мээң бо чугаамны дыңнай каап-каш, сайыт олурган сандайындан турар халып келгеш:

— Хы, бир неделя ажилдааш, «чаа ажилдаан мен» деп чүнү? Бир неделяны канчап эвээш үе дээрли! Чеди хонук иштинде бүдүн Тываны-даа эргиппес бе? Кончуг шүшпөң, олутпай дарга-дыр, силер. Олуруп алынар! Улуг-Хем, Чаа-Хөл оолдары кончуг ажилгыр, эрес-кашпагай, угаангыр болур-ла улус чүве, сен канчап өөдөжөк болган кижжи боор сен — дээш, «артында-ла кызыл хөйлеңни көрөм» деп, тывалап чугаалай каапкаш, «дурак любит красное» дээр ийикпе деп орустап чугааланырга, залда улус каттырыпты.

Ол үеде мени көргөн болза, та кандыг байдалдыг олурдум ыйнаан. Дараазында мээң бухгалтер-

ринни тургусту. Ол аныяк уруг-база огулуг чүве чугаалап шыдавады.

— Бо ажилда, саң-хөө килдизинин кол бухгалтери эрге-дужаалда үрде ажилдаан силер бе?

— деп, сайыт айтыраарга:

— Үш чыл ажып тур мен — деп, харыылаарга.

— Олуруп алынар. Бо чаа дарга-биле силер ийи шак мынчаар ажилдаар болзунарза, күрүнениң ол бүгү акша-төгөренин, хөреңгизин үптекчилерге үлөп берип алыр улус-ла-дыр, силер.

Хурал төнгөн. Улустар олуттарындан тургулааш, үнүп эгеледилер.

— Өвүрүнүн төлээлери бичии када артып калынар — деп, сайыды-дык база-ла тывалап чугаалайдыр. Туруп келген бодум, дедир олуруп алдым. Улус шупту үнгүлөй берген, улуг залда үкелээн артып калдыкчы.

— Меңээ кайы хире хорадап ор сен, оол. Ажырбас, ам ажынган, хорадаан нервин эрте бээр. Оожумна, оожумна!

Ажылга негелде ындыг шыңгы турбас болза хоржок. Мен чамдыкта чугаамның «дузун» ажыдыптар кижжи мен, ынчалза-даа дораан эскерип кааш, катап эдип чазап каар. Бо удаада база ындыг «аарыым» кирип, силерниң кеткен хевинерниң өң-чүзүнүн безин айтып, хөлүн эрттир адым аксын сула салыпканымны олуруп алгаш бодап, бүдүү силерже көргөш, кээргеп олурдум, дунмам. А силер аныяк бухгалтер, үр үеде ол килдизке ажилдаан-дыр силер, чогуу-на силерни сылта бээр ужурулуг чүве-дир ийин дээш, бистерниң арыннарымысче чиге көрүп алган, ыыт чок олуруп-олуруп чугаазын уламчылады;

— Ажырбас, ам баргаш, демнежи алгаш, чула ажилдаптынар, дараазында айда коллегия хуралына илеткээр силер, мактаар мен.

Чаа-ла ажилга чаңчыгып, ажилдың уг-шин элээн билип, коллективти бодумнуу-биле уштап-баш-

тай бергенимде, 1986 чылдың чылдың бирги кварталы төнер деп турда, бир-ле хүн ажыл шагы чүгле эгелеп турда саң-хөө сайыды бо келди. Дарга мээң-биле элээн чугаалашкаш;

— Кол специалистер-биле мени ужураштырып көрүңер. Кижжи бүрүзү-биле чаңгыстап чугаа кылыр бодай-дыр мен — дидир.

Даргамны столум артынга олурткаш, ээлчег езугаар ажилдакчыларымны кирип-ле тур мен, кижжи бүрүзү-биле 5-10 минута чугаалашкаш, үндүрүп-ле тур. Эн сөөлүндө ниити коллективтин хуралын эрттирди. Хурал үр-даа болбаан, бистин ажылымысты даргавыс «эки-дир» деп түңнээш, чугаазын мынчаар доосту:

— Өвүржүлөр, эр хейлер. Бүгү чуртта чоруп турар эде тургусту-нушкунун негелдизинге дүүштүр ажылынын уг-шин тургузуп алган, кижжи бүрүзү бедик харыысалганы медресе билип, тодаргай план-сорулгалыг ажилдап турар коллектив-дир — деп, яамының бүгү ажилдакчыларынга чугаалап чедер мен.

Ол-ла чылдың июнь ай төнүп турда, даарта база коллегия хуралынче чоруур деп турумда, сайыдым долгап келгеш:

— Сөөлү үеде ижин баксырап турар апардым. Эмчилер Өвүрүнүн аржаанын сүмелээр чүве-дир. Меңээ аржаандан эккеп берип көрүңер — дидир. Ол-ла дораан он литр канистрин белеткеп алган мен.

Эртенинде чоруп ора, орук айы-биле Талдыг-Чарык аржаанындан чалап алыр дээн бодалым кайда боор, уттундурган. Артты ашкаш, Хөндөргейни куду оранчок бадып келгеш, сактып келдим. Ам канчаарыл, тура дүшкөш, чугаалажып олур бис. Дедир ээр дээрге, ол бедик артты ажыр мырыңай талыгыр, куруг черге чедер болзусса, сайыт мени ат кылганы ол. Ынчап олурувуста, чолаачымыс оюн-сылдаг-биле:

— Аржаан биле суг дөмей-ле болгай, даргалар. Хөндөргейниң бо үнүп чыдар соок кара суунуң ба-

жындан аксып алгаш чедире бээр-дир — деп, бо-ла. Кезек каттырып, чугаалажып олуруп-олуруп: «Че, канчаар ону, бо удаада ынчаар-дыр, дараазында баарымыста езулуг аржаандан көвүдөдир чедирип бергей-ле бис» деп дугурушкаш, шынап-ла, кара сугнуң черден үнүп чыдар бажындан чалап ап, он литр сававысты иштеп алдыкчы. Кызылга келгеш, корга-корга даргага берипкен мен. Амыраары аажок, «четтирдим, четтирдим» деп катап-катап чугаалангаш, ап алды.

Оон соонда каш хонганда, даргам долгап келди:

— Силерниң эккеп берген аржааныңар ишкеш, магалыг сегидим. Дыка тааржыр кижжи-дир мен. Ам келиринерде база эккеп көрүңер аа дей-дир. Ам-на 20-20 литр ийи савага езулуг-ла аржаанын чалап алгаш чедирдим. Он хире хонганда, даргам долгап келгеш:

— Элдеп чүве, дунмакым. Бо аржаанын ишкеш, ижин өскөлээн, 5-10 минута болгаш-ла чүгүрер, орта чоор бе? — дей-дир.

— Ам оът-сиген быжып турар, аржааның езулуг дээштиг үезидир. Кортпаңар, улай-улай ижи-ле турунар, ижиниң багай чүүлдерин арыглап турары ол-дур — дидим. Шала күскээр, сентябрь ай үези боор, база-ла долгап келди;

— Ижин багай болгаш кандыг-даа чөмни Тываның кызыл дузу-биле дузап ижер кижжи мен. Ол дузум төнгөн, Дус-Дагның эң арыг кызыл дузундан бичини эккеп көрөм, күжүр дунмам.

Ам эртен дан бажында чоруур кижжи Дус-Даг чедери берге. Ол аразы 60-70 км, оон кадында күрүне кызыгаары база эртер-ле болгай. Кызыгаарны чүгле хүндүс эрттирер, бичин орайтаарга эрттирер эвес. Бажыңа чыткан чаңгыс борбак душту аппарып бердим.

— Өвүрде Дус-Даг деп даг шупту дус-биле бүткен деп дыңнаан мен. Кончууну ала, дунмам? Дус-биле бүткен дагның кырынга олуруп алгаш, чүгле чудурук хире чүве эккээр. Моон мурнунда сээң

орнуңа, сээң чаңгыс чер-чурттуун Антон Шойгарович Мандан-Хорлуу деп мээң үем ашак турган, ол мени дус-биле, аржаан-биле азырап чораан чүве. Бо кижиге-даа чугаалатпас-даа, боду-ла эңдере эккеп октаптар кижжи-ле болгай...

Бир-ле хүн албан-биле Дус-Даг четкеш, кончуг арыг душту эккеп алдым. Бо удаада дүне аалдан үнгөш, эртен ажыл эгелеп турда Кызылга келдим.

Эртенинде ажилдаар өрээлимге кирип кээрим-билек, даргам долгап келди:

— Кандыг кончуг хөй дус эккеп кааның ол? Мен кырган кижжи ону кажан төндүр ижер кижжи мен?

Мен аңаа эрзип, дорт харыы бердим;

— Антон Шойгарович силерге бүдүн чүкк машиназының ишти душту аппарып берип турган-дыр. Аңаа бодаарга, мээң ол аппарып берген чүвем — деп, чугаалап бар чорумда-ла, кижжи мени үзе кирип: — Бо Кызыл хоорайда мен ыш-каш кызыл дус ижер, мээң үе-чергем даргалар эңдерик, оларга улуг өртөкке садар мен ыйнаан — дээш, аажок-ла каттырган.

1993 чылдың ноябрь айның төнчүзү. Ол үеде Бүдегечи Конзулакович ажилдавайн барган чүве. Назы-хары-улгадып, чеден ажа берген турган чүве. Бир-ле хүн бо долгап келди:

— Че, дунмам, эр хей! Сени соңгулдада киржип турар деп дыңнадым. Сеңээ экини күзөп, өрү көрүп чалбарып ор мен, оруун ала болзунам!

1993 чылдың декабрь 12. Өвүр кожуунун чагырга даргазының эрге-дужаалыга алды кордак-чыдан соңгукчулар мени шилип ап, меңээ бүзүрелин көргүскеннер.

Бүдегечи Конзулакович ол-ла хүннүң кежээинде дыка орай мээң бажыңымче долгап мынча диди:

— Эр хей, дунмам! Улуг эрге-дужаалга саадапканың дээш байыр чедирип, чаа ажил-хөреңгеге чедиишкениң күзедим, Чаа-Хөл огу. Оруун ала болзунам, күжүр дунмам!

Маадыр-оол ДАҢЗЫН.

Тыва Республикада ишти херектер органның ийи муң ажыг хоочуннары ажилдап-чурттап турар. Ол дээрге республикага корум-чурумну, айыыл чок чорукту камгалаарыңа үлүүн кирип, дыка хөй чылдарда төлөптүг ажилдап чораан, хүндүткелдиг кижилер-дир.

Оларның дыка хөйү ишти херектер органның болгаш ишти херектер шериглеринин хөй-ниити организациязы — хоочуннар чөвүлелинин ажылында хаара туттуңган, республика ажил-амыдыралында ам-даа улуг үлүү кирип, аныяктарга бо берге, нарын, чугула ажылының байлак дуржулгазын дамчыдып берип чоруурлар.

Ишти херектер яамызының коллективинин амдыралында байырлалдар, өөрүшкүлүг болушкуннары ыяап-ла оларның киржилгези-биле эрттирери чаң-чыл болу берген. Сайыт Виктор Лесняктын удуртукчулары-биле кадрлар эргелели хоочуннарыңа юбилейлерин байырлыг байдалга демдегеп эрттирип турар.

Халажылгада милицияның полковниги Раиса Дмитриевна Нугис Тыва милицияга 40 чыл ажилдаанын эртен чылын демдеглээн, ол ам-даа ИХЯ-ның штавының кол специалистинде ажилдавышаан. Раиса Нугис 65 харлаанын чоокта чаа демдегеп эрттирген. Коллегия хуралыңа Раиса Дмитриевнаның юбилейи-биле сайып байыр чедиргеш өртөктүг белекти, чараш боодал дириг чекети тывыскаан.

Олышкаш ишти херектер органның хоочуннары амгы үеде хүндүлүг дыштанылгада ишти албаның полковниги Равиль Гаязович Аитов, халажылгада милицияның подполковниги Октек-бөл Дамыкович Донгак олар 70 харлаан юбилейлерин демдегеп

эрттирген. Равиль Аитов хоочуннар чөвүлелиниң кежигүнү КАИ албаныңа хөй чылдарда ажилдааш, сайыттын оралакчызы, айыыл чок чоруктуң албанының начальниги дораалдыг тургаш, пенсияже үнгөн. 70 харлаан юбилейинге таварыштыр сайыттын адындан байырлыг адрестиг белекти тывыскаан. Бии-Хем райкүс-комунуң ишти херектер килдизинин начальниги чораан Октек-оол Дамыковичке юбилейин таварыштыр «Хүлээлгезинге шыңчы чоруу дээш» деп хөрек демдээн тывыскаан.

Кадрлар эргелелиниң начальниги чораан ишти херектер албанының полковниги Василий Петрович Пирлей республиканың ишти херектер сайыды чораан, милицияның генерал-майору Сергей Сайын-Белекович Монгуш олар ам-даа ажилдавышаан, төрөөн коллектив-биле доктаамал харылзаалыг. Сергей Сайын-Белекович эң-не аныяк юбиляр, чоокта чаа 55 харлаан, а Василий Петрович 60 харлаан.

Яамының кадрлар эргелелиниң ажилдакчылары назы-хары элээн улгады берген хоочуннары утпайн, оларның бажыңнарынга чедип, доктаамал хайгаарап, деткип турар. Чоокта чаа Ишти херектер яамызының эмнелге кезээниң офтальмолог эмчизи чораан Зинаида Васильевна Селивановага 80 харлаан юбилейинде акша шаңналын тывыскаан, халажылгада майор эдип-кижизидер күш-ажыл

АМ-ДАА ҮЛҮҮН КИИРБИШААН..

Бөлүк күш-ажылдың хоочуннары.

албанының килдизинин ажилдакчызы чораан Павел Норукаевич Нанзат-оолга 80 харлаан юбилейинде «Хүлээлгезинге шыңчы чоруу дээш» деп хөрек демдээ-биле шаңнаан.

Кызыл хоорайның ишти херектер эргелелиниң пенсионерлери, хоочуннары тургузучу хуралыңа чыылганнар.

Россияның Ишти херектер яамызының органның болгаш оон системаның адырларының Россияның ишти херектер органның хоочуннар организациялары-биле кады ажилдажылгазын улам ыңай сайзыраңгайыдар дугайында Россияның Ишти херектер яамызының дужаалын хуралга чугаалашкаш, ында айыт-

кан сорулгаларга үндезилээш, кылыр ажилдарын организация тодарадып алган.

ТР-ниң ишти херектер сайыдының хоочуннары-биле ажил талазы-биле чөвүлечизи, ында хоочуннар чөвүлелиниң даргазы Март-оол Ондар хуралга чүве чугаалааш, тургустунган хоочуннар организациялары шийтирилээр айтырыглар хөй-даа болза, ажилдавайн турарын шүгүмчүлээн. Чурттаар оран-сава, хоочураан аарыглардан эмнедиринин, ажилга тургустунарының айтырыгларын шийтирилээринде бергедээшкенин таваржып турар. Ынчангаш хоочуннарың эге организацияларын ишти херектерниң килдис, яамының салбыр бүрүзүңе тур-

гузари чугула. Чүгле каттыжып алгаш, айтырыгларны шийтирилеп, пенсионер-хоочуннар хөй-ниити корум-чурумун, айыыл чок чорукту камгалаарыңа, кем-херекти илередиринге, аныяк шагдааларны кижизидеринге идепкейлиг киржир, байлак арга-дуржулгазын оларга дамчыдып бээр аргалыг болур. Кызыл хоорайның ишти херектер эргелелиниң удуртукчулары М.Ондарның саналын чүлдүгүнүп деткээш.

Хуралга 16 кежигүннүг хоочуннар чөвүлелин тургускаш, даргазынга Анатолий Чунтоновту соңгаан.

ТР-ниң ИХЯ-ның парлалга албаны.

Башкывыска юбилейи-биле!

Культура амыдыралы

САМЧЫЛАР МӨӨРЕЙЛЕШКЕН

Эрткен пятницада Чадаана хоорайның Монгуш Мерген-Херел аттыг культура төвүнге уруглар болгаш элээдилерниң хореография коллективтериниң ортузунга республика чергелиг бирги «Самнаарак» конкурзу болуп эрткен.

Ону ук Культура бажынының директору чораан хореограф башкы Анна Дамбаевна Мандан-Хорлуунун 55 харлаан юбилейинге тураскаадып эрттирген. Минусинскиниң культура-чырыдышкын училищезин дооскаш, А.Д. Мандан-Хорлуу Чадаанага кээп ажылдап, өг-бүлелиг, ажы-төлдүг болуп, аас-кежиктиг чурттап, хөй-хөй уругларны хореография уран чүүлүнге өөредип, кижизидип, улуг сценаже оруун ажыткан. Буянның башкының адының бажы эрте хоя берген-даа болза, ооң ажыл-херээн салгакчылары уламчылап турарын бо фестиваль бадыткаан. Башкының тургусканы «Шевер кыстар» («Мастерицы») деп танцызын чадаанажылар ол хүн ойнааш, кыстар бөлүүнү мөөрейинге ийги черни алган.

Танцы коллективтериниң аразында мөөрейниң жюри даргазы Анна Дамбаевнаның огу, ТР-ниң алдарлыг артизи, күрүнениң «Саян» ансамблиниң балетмейстери Аян Мандан-Хорлуу, кежигүннери ТР-ниң алдарлыг артистери Омак Сат, Владлена Төмүр, Чөөн-Хемчик кожуунунун культура килдизиниң начальниги Долаана Доскаар, Чадаананың уран чүүл школазының башкызы Марианна Монгуш олар тиелекчилерни илереткен.

Коллектив бүрүзү 3 танцы көргүзүр – мөөрейниң негелдези ол. Бирээде, сюжеттиг танцы. Аңаа Сүт-Хөл кожуунунун Саяна Монгуш удурткан уругларның танцы бөлүү «Аскан адыг огу» деп оюн-

көргүзүү-биле тиелекчи болгаш, өңнүг телевизор-биле шаңнаткан. Ийги черде үстүндө адааныыс «Мастерицы» деп танцызы-биле Чадаананың үш дугаар ортумак школазының танцы коллективи болган. Үшкү черни Сукпактан «Эдельвейс» бөлүү «Ээргийштер» деп танцызы-биле алган.

Кыс уругларның бөлүк аайы-биле мөөрейинге Мөңгүн-Тайга кожуунун Хүрешпен Хомушкунун удуртканы танцычы кыстары тиелекчи болган. Ийги черни Эркин кожуунун ээлгир кыстары ээлээн, а үшкү черде – Чеди-Хөлден «Рассвет» бөлүү.

Үш дугаарында солистер аразында мөөрей болган. Аңаа Тываның Күрүне филармониязының чанында уруглар филармониязының самчызы Кызылдың 7 дугаар школазының 10-гу класының өөреникчизи Анай-Хаак Монгуш «Эдирээ» деп танцыны ойнааш, тиелекчи болган. Ийги черни Кур-Черден Эльза Куулар, а үшкүзүн Эркинден Аюш Сарыгбан ээлээн.

Жюри даргазының тускай шаңгалыга Мөңгүн-Тайгадан Хеймер-оол Салчак төлөтпиг болган. Тускай шаңгалды Чыраа-Бажындан самчыларның удурткучу башкызы Алена Хен-оолга тывыскаан.

Тиелекчилерге (телевизор, DVD, магнитофон) шаңгалдарны Аян Мандан-Хорлуунун өг-бүлө-зи, төрөлдери тывыскаан.

Мындыг мөөрейни чылдың-на эртер кылдыр чаңылчыдарын Аян Мандан-Хорлуу бичии артистерге – танцыга ынактарга аазаан.

«АЛДАРЖЫ-ЛА, БИИ-ХЕМ ЧУРТУМ»

Би-Хем кожуунун удуртулгазы болгаш ында культура килдизи тыва культураның көскү ажылдакчызы Марк Оюнунун 75 харлаан юбилейинге тураскааткан «Алдаржы-ла Би-Хем чуртум» деп республика чергелиг ыры конкурзун бедик деңгелге организастап эрттирген.

Кожуунун албан организациялары, хуу кижилер, сайгарлыкчылар мөөрейни эрттиреринге улуг үлүг-хуузу кириштирген. Конкурса киитизи-биле 25 компози-тор чаа ырларын чонга бараалгаткан.

Кызыл хоорайдан Кара-Кат Ооржак Кара-оол Маспык-оолдун сөзүнге бижээни «Би-Хем чуртум» деп ырызы-биле мөөрейниң тиелекчизи болган. Ийги черни Кызылдан Сергей Бадыраа биле Владимир Серен, а үшкүзүн Амыр Хоюгбан биле Би-Хемден Буян

Донгак олар тус-тузунда ээлээн. Композиторларның белеткели шыырак болганындан шилиде кончуг нарын болган, ынчалза-даа организакчылар барык шупту киржикчилерни шаңнал-мактаан. Бо мөөрейниң ачызында Би-Хем, Туран хоорай дугайында хөй-ле чаа ырлар төрүттүнген. Кожуунунун культура килдизи конкурстун түннели-биле Би-Хем дугайында ырларның чыындызын чырыкче үндүрерин планнаан.

Бистиң корр.

«Кыйгы» конкурсту чарлап тур

«Кыйгы» чогадыкчы лаборатория Делегейниң уруглар камгалалының хүнү таварыштыр «Делегей уругларның көрүжү-биле» Инвалид уругларның уран чүүл ажылдарының республика конкурзун чарлап тур.

Конкурса 6-дан 18 хар чедир назылыг уруглар кирип болур. Кирип турар ажылдары 2008 чыл дургузунда кылган чаа ажылдар болур ужурлуг. Кандыг-даа техникага күүсеткен уран чурулганы, графиктиг ажылдарны, уран чүүл аппликацияларын кирип болур (А-4, А-3 хем-чээлдиг ама саазын 3 арындан эвээш эвес болур, артынга анкета медээлерин кирип).

Делгелгениң ажыдышкынын болгаш түннелдерин үндүрери Тываның күрүне филармониязынга 2008 чылдың май 30-де 11.00 шакта болур.

Ажылдарны май 27-ге чедир дараазында адреске хүлээп алыр: 667000, Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 100, каб. №82, 95, Айттыгларны 2-37-21 телефондан билип алыр.

Айкыс МАСПЕК-ООЛДУН ФОТОТОЛУ.

наның, уйнуктарының чанында, оларга дузазын кадып, чурттап чоруур. Ынчангаш, хүндүткелдиг башкывыс Галина Ивановнаның юбилейин таварыштыр башкывыска сеткиливис ханызындан байыры чедирип, чаагай кадыкшылды, өөрүшкү-маңнайны, аас-кежикти күзедивис! Бис Силерниң-биле кады бис, Галина Ивановна!

Башкының 1962 чылда доозукчуларының мурнундан Б.Ховалыг.

Истелгениң шынарын экижидер

«Россия Федерациязының прокуратура-зының дугайында» Федералдыг хоойлуну болгаш «Россия Федерациязының Кеземчорудулга кодекзинге өскерилгелер кирир дугайында» Федералдыг хоойлуну ажыглаар хемчээлиниң талазы-биле прокуратура болгаш истелге органның ажылының дугайында айтырыгны республиканың эрге-хоойлу органның дүүштүрүлгө хуралына сайгарып чугаалашкан.

Хуралга республика прокурорунун оралакчызы Бадма Бадмаев, РФ-тиң прокуратура-зының чанында Истелге комитетиниң ТР-ниң талазы-биле истелге эргелелиниң бирги оралакчызы Евгений Дуюн, РФ-тиң Наркотиктерге контроль талазы-биле федералдыг албанының ТР-ниң талазы-биле истелге килдизиниң начальниги Александр Никитин илеткелдер кылган.

Дүүштүрүлгө хуралының түннелин үндүрүп тургаш республика прокурору Павел Бухтояров истелгени баштайгы чадазында кеземчорудулга хоойлузунга хажыдышкыннары болдурбас сорулга-биле прокурорларның болгаш истелге кезектериниң ажылын дүүштүреринге тодаргайы-биле доктаап, истелгениң шынарын экижидеринче кичээнгейни угландырган.

Василий КРИВДИК.

Төрүттүнген хүндүр-биле!

Бистиң эргим, хүндүлүг ававыс, күш-ажылдың хоочуну Долзатмаа Туматовна ТЮЛЮШТУҢ май 2-де төрүттүнген хүнү. Ававыска байырлалын таварыштыр амыдырал-чуртталгазынга далай дег аас-кежикти, каң дег кадыкшылды чүрээвистиң ханызындан күзевиишаан, изиг байырыны чедирдивис:

Айдың чырык турза-даа-ла,
Алдын хүнге кайыын чедер.
Акы-дуңма турза-даа-ла,
Авайымга кайыын чедер.

Уруу, күдээзи, огу, керни
база уйнуктары.

Бодандар дидин

Бодамчалыг чоруткан реклама делегейни аңдара тудуп, эде тургузуптуп болур.

Чейс.

Ажыы-биле чигзинери — идегел чок бүзүрелден дээр.

А.Теннисон.

Эргип келир це-шагың эргилдезиниң
Эң-не эргим, цинелии-час-даа келген.
Кышты өттүр хемни шуглап, чылыглаан
Кылын доштар эстип, буступ калган.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнун оралакчызы — 2-19-87,
тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.
КИЛДИСТЕР: нийтиел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура,
өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажыл-агый, очулга
— 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77. e-mail: shyn@tuva.ru
Солун келбей барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 9200. Чагыг 45. Номери парлагже дужааганы:
график езугаар — 22.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит»,
Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сибирде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүртүккэн.

Херечилелдиг дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
ТР-ниң «Тыялолиграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакциянын туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айттыглан саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыялаар.